

VARLIK VERGİSİ VE AFYON'DAKİ UYGULAMASI

Serap Tabak*

Özet

1942 yılında, II. Dünya Savaşı Dönemi enflasyonundan yararlanarak büyük maddi kazançlar elde edenler oldu. Bu kazancı elde edenlerin servetlerinden bir bölümünü devlete aktarmak amacıyla, bir kez uygulanmak şartıyla, Varlık Vergisi Kanunu çıkarıldı. Amaç devletin savaş dolayısıyla altına girdiği yükün azaltılmasıydı. Günümüzde yapılan yayınlarda, sadece gayri müslim halktan alındığı şeklinde aktarılmaktadır. Fakat Afyon ilindeki uygulamanın da gösterdiği gibi, Anadolu kentlerindeki varlıklı Müslüman Türkler de bu vergiyi ödemiştir. Afyon'da Varlık Vergisi'ni ödeyenler arasında bir tek gayrimüslim bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Varlık vergisi, Müslüman halk, Gayri müslim halk, Afyon ili.*

Abstract

The property tax and its practise in Afyon city

The inflation the during the World War II. was high increasing in Turkey in 1942. Because of this high inflation, some Turkish citizens gained or obtained great benefits which were not taxed. The Turkish Government levied a property tax in order to transferr a few amount of increases in wealthy of the richest people. Today, some Turkish press argues that only non-Muslims paid the property tax in 1942. This arguman is not correct. But Turkish-muslims taxpayers paid the capital tax in Afyon in that time. There is only one non-Muslim taxpayer in Afyon.

Key-words: *Capital tax, property tax, Muslim people, non-Muslim, Afyon*

A-Varlık Vergisi Kanunu'nun Çıkarılma Hazırlıkları

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin mali durumu bozulmuştu. Maliye Bakanlığı, tedavüldeki artan parayı olağanüstü bir vergi ile piyasadan çekmeyi düşündü. Bu amaçla, Gelirler Genel Müdürlüğü, 6 Ekim 1941 tarihli bir yazıyı İstanbul Defterdarlığı'na gönderdi. Bu yazıda, İkinci Dünya Savaşı'nda, Türkiye dışındaki

---

* Yrd.Doç.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

devletler harp masraflarını yüksek nispette alınan vergilerle karşıladığı halde, Türkiye’de bu yola gidilmemiş olduğuna işaret edilerek, vergi sisteminde bir değişiklik yapılmasının zaruri olduğu belirtiliyordu. Bunun sonucu olarak aşırı kazanç sağlayanlardan yüksek bir vergi alabilmek için, en kısa sürede bir heyet kurulup, hazırlık yapılması istendi.

Gelirler Genel Müdürlüğü’nün isteği ile maliye müfettişi Faik Ökte ve maliye müfettişi Mehmet İzmen ile hesap uzmanı Rasim Saydam’ın içinde yer aldığı bir heyet oluşturuldu. 1942 yılının Ocak ayından Temmuz ayına kadar çalışmalarını sürdüren bu heyet, inceleme sonucunu iki rapor halinde Maliye Bakanlığı’na sunmuştur. İstanbul Defterdarlığı’nın hazırladığı bu iki rapor, Maliye Bakanlığı tarafından olumlu karşılanmadı.¹

Dr. Refik Saydam hükümeti, bir yandan olağanüstü bir vergi çıkarma yolunu ararken, diğer yandan basında da böyle bir verginin çıkması için zemin hazırlıyordu. Tan gazetesinde, 1942 yılının ilk ayında “Kazançları artan müesseselerden bir vergi alınacaktır” haberi çıkmıştır.²

Maliye Bakanı Fuat Ağralı; bütçe konuşmasında olağanüstü bir verginin gerekli olduğunu anlatarak, konuşmasına şöyle devam ediyordu; “Sermayenin normal gelirinden ziyade, fevkalade ahval ve şeraitten faydalanarak elde edilen büyük kazançları, yalnız normal zamanlara mahsus vergiye tabi tutmakla iktifa edilmesinin adalet icaplarıyla telif edilemeyeceği meydandadır”³.

Vatan gazetesinde Ahmet Emin Yalman, “Harp kazançlarından alınacak vergi” adlı makalesinde; harp zenginlerinin belirlenmesinde alışlagelmiş yöntemlerin değil, fevkalade yöntemlerin uygulanmasını istemiştir.⁴ Bu sırada, Zekerriya Sertel, “Fevkalade kazançlar kanunu niçin çıkarılmıyor?” adlı makalesinde; “Harbin doğurduğu fevkalade şartlar içinde bu kanunun çıkması, harp yüzünden kazanılmış gayrimişru servetlere karşı duyulan kini tatmin edecek, hükümetin mevkiini ve nüfuzunu kuvvetlendirecek, ayrıca devlete bir gelir teminine yarayacaktır”⁵ diyerek böyle bir vergiyi desteklemiştir.

Varlık Vergisi hakkında, basında hararetle makaleler çıkarken, hükümetin de tam bu konu üzerine dikkatini yoğunlaştırdığı sırada, Başbakan Dr. Refik Saydam 7-8 Temmuz 1942 gecesi kalp krizi neticesinde aniden vefat etti. Yerine atanan, Şükrü Saraçoğlu 9 Temmuz 1942’de yeni hükümeti kurmuştur.⁶ Birinci Saraçoğlu

¹ Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul, 1951, 43-44.

² *Tan*, 14 İkinci kanun 1942, 17 Mayıs 1942.

³ *Vatan*, 26 Mayıs 1942.

⁴ *Vatan*, 29 Mayıs 1942.

⁵ *Tan*, 30 Mayıs 1942, 10, 11 Haziran 1942

⁶ Cafer Demiral, *Türkiye’nin 42 Hükümeti (25.4.1920 – 15.4.1973)*, Ankara, 1973, 77

hükümetinin yaptığı düzenleme sonucunda, İstanbul Defterdarlığı'na Faik Ökte getirilmiştir.⁷ Bu sırada hükümet, defterdarlıklara gizli kaydıyla bir genelge gönderdi. Bu genelgede “*harp ve ihtikâr dolayısıyla kazanılan fevkalade kazançların vergilendirilemediği, bu sebeple bilhassa ekalliyetlerin büyük servetler iktisap ettikleri belirtildikten sonra, piyasada acele tetkikat yapılarak kimlerin bu şekilde, fevkalâde kazanç temin ettiği tesbiti, ayrıca ekalliyetlerin ayrı bir cedvelde gösterilmesi*” isteniyordu.⁸

Hükümet, ilgili birimleri aracılığıyla vurguncuları tesbit etmeye çalışırken, basında vurgunculuk konusunda makaleler yayınlamaya devam etmiştir. Vatan gazetesinde Cemal Bardakçı; “Vurguncular Nasıl Yok Edilir? Vurguncu çeteleri İstanbul'a göç etmiş” başlıklı makalesinde, vurguncuları idam cezasının bile korkutamayacağını belirtmekte idi.⁹ Yine aynı gazetede isimsiz olarak yayımlanan “Vurguncu kime derler ?” adlı makalede “*Beş defa ihtikâr suçu ile mahkemeye verilen adam, vurguncu değil de, kim vurguncudur ?*” diye soruluyordu.¹⁰

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1942'de TBMM'nin yeni toplantı dönemini açarken yaptığı konuşmasında, vurgunculuk konusuna da temas ederek; “*Şuursuz bir ticaret havası, haklı sebepleri çok aşan bir pahalılık belası, bugün vatanımızı ızdırıp içinde bulunduruyor. Bu halin umumî harpten doğan, kendi hususî şartlarımızla ilgili olan sebeplerini ve çarelerini Cumhuriyet hükûmeti, sizin yüksek nazarlarınıza etraflıyla serip anlatacaktır. Eminim ki millet ve memleketin hayrına olan en isabetli tedbirleri bulacaksınız*”.¹¹

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, bu konuşmasından güç alan Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Maliye Bakanı Fuat Ağralı ile görüşerek; bir defaya mahsus olmak üzere büyük şirketlerden, fabrikalardan ve özellikle de azınlıklardan vergi alınması önerisinde bulundu. Fuat Ağralı önce öneriyi kabul etmek istemedi. Ancak, Cumhurbaşkanı'nın da aynı görüşte olduğunu öğrenince, kabul etmek zorunda kaldı. Ağralı'nın, bakanlık ileri gelenleri ile fevkalade vergi konusunda yaptığı görüşmelerden sonra, bu yoldaki bir davranışın gerek Türkiye, gerekse Dünya kamuoyunda hiç de olumlu bir etki yapmayacağı ortaya çıktı.¹²

Maliye Bakanlığı'nda fevkalade vergi ile ilgili olarak olumsuz bir hava estiği açıktı. Bakanlıktaki olumsuz havaya rağmen, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, ülkenin mali durumunu gözönüne alarak fevkalade vergi çalışmalarının son aşaması olan basın

⁷ Faik Ökte 12 Eylül 1942 'de İstanbul defterdarı oldu.

⁸ Faik Ökte, 47 ; Rıdvan Akar, “ Varlık Vergisi “, *Ekonomik Panorama*, Yıl:1,S: 1, 24 Nisan 1988.

⁹ *Vatan*, 9 Birinci Teşrin 1942

¹⁰ *Vatan*, 17 Birinci Teşrin 1942

¹¹ *TBMM.Z.C.*, C. 28 D: 6, İ C. 4.

¹² Emin Karakuş, *İşte Ankara*, İstanbul, 1977, 65.

toplantısını Ankara'da yaptı. Bu toplantıya, Tan gazetesinden Sabiha Sertel, Vakit gazetesinden Hakkı Tarık Us ve Akşam gazetesinden Necmeddin Sadak katıldı. Gazetecilerin gerek yolculuk esnasında, gerekse toplantı sırasında yaptıkları konuşmalardan, fevkalade verginin konulması konusunda farklı görüşlerde olduğu anlaşılıyordu.¹³

B-Verginin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülmesi ve Çıkarılması

Varlık Vergisi kanun tasarısı hazırlama komitesinde başta Başbakan Şükrü Saraçoğlu olmak üzere, Maliye Bakanı Fuat Ağralı, Müsteşar Esat Tekeli ve Teftiş Kurulu Başkanı Şevket Adalan da bulunuyordu. Varlık Vergisi kanun tasarısı, 9 Kasım 1942 tarih ve 6/4067 sayı ile Başbakanlık tarafından meclis başkanlığına sunuldu.¹⁴ Kanun tasarısı, Meclise sevk edilmeden önce Cumhuriyet Halk Partisi meclis grubunda ele alındı ve tasarı üzerinde hararetli görüşmeler yapılmıştır.¹⁵

Meclis grup komisyonunda üye olan Faik Ahmet Barutçu kanun ile ilgili görüşmeleri şöyle anlatıyor; "*Kanun taslağı Bütçe, Maliye, Adliye ve İktisat komisyonlarından seçilen üyeler ile Maliye Bakanı Fuat Ağralı, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun katıldığı bir toplantıda görüşülmeye başlandı. Komisyondan çıkan Varlık Vergisi kanun tasarısı Meclis Başkanı Şemsettin Günaltay'ın başkanlığında toplanan mecliste 11 Kasım 1942'de görüşülmeye başlandı*".¹⁶ Bu kanun malî bir kanun olmasına rağmen, kanunu daha çok Şükrü Saraçoğlu savunuyordu. Ondan sonra söz alan İstanbul milletvekili Ali Rana Tarhan da, hükûmeti Varlık Vergisi konusunda desteklediklerini söyleyerek, "*İyi tatbikle muvaffak olacaklarına itimat ederiz*" dedi.

Manisa milletvekili Refik Şevket İnce; Varlık Vergisi kanununun geç kaldığına dikkat çekerek, hükûmeti böyle bir teşebbüsten dolayı kutladı. Bursa milletvekili Muhittin Baha Pars; ihtikâr yapanın, rüşvet ve hırsızlık yapan memurun da mutlaka cezalandırılmasını istedi ve hükûmeti Varlık Vergisi kanunundan dolayı tebrik etti.¹⁷

İstanbul milletvekili Kazım Karabekir, vergiyi servet sahibi olanlar değil, aşırı kazanç sahibi olanlar vereceğinden, kanunun adını "Aşırı kazanç vergisi kanunu" olarak değiştirmesini önerdi.¹⁸ Konuşmacı ayrıca, Varlık Vergisi kanununa paralel olarak bazı tedbirlerin de alınmasını istedi. Çünkü, bu vergiyi veren bazı kimselerin, verdikleri

¹³ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, İstanbul, 1987, 232-233.

¹⁴ Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938- 1945)*, Ankara, 1986, 369

¹⁵ Faik Ökte, 53

¹⁶ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar (1939-1945)*, İstanbul, 1977, 263-264; *Aynı Tarihi*, 108, (1-30 İkinci teşrin 1942), Ankara, 1942, 9.

¹⁷ *TBMM.Z.C.*, C. 28, D:6, İç: 4, Celse : 2, (11.11.1942); *Ulus*, 12 İkinci Teşrin 1942.

¹⁸ *Millîet*, Yıl: 1, S: 1, 1. Kanun 1942, 250'de " Varlık Vergisi " adlı makalede, Varlık Vergisi kanununa "Millî Varlık " veya "Millî Korunma " vergisi demenin doğru olacağını belirtiyor.

parayı telâfi etmek için, fiyatları arttıracaklarına dair kaygısı vardı. Nitekim 60.000 lira Varlık Vergisi ödeyen Jirayir Terziyan'ın, İbrahim Başaran ile yaptığı konuşmada, ödediği Varlık Vergisini, sattığı malın fiyatını yükselterek karşılayacağını söylemesi, Kazım Karabekir'in bu konuşmasını onaylar niteliktedir.¹⁹

C- Varlık Vergisinin İçeriği

17 maddeden oluşan Varlık Vergisi kanunu, 12 Kasım 1942'de Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi.²⁰ Varlık Vergisi kanunu için Çetin Yetkin, "*Varlık Vergisi uzun süredir Cumhuriyet Halk Partisi'nde oluşagelen düşünsel çerçevenin bir sonucudur*" diye yorum yaparken, ²¹ Kemal Karpat ise, birkaç saat görüşmeden sonra kanunun kabul olduğunu belirtmiştir. ²² Varlık Vergisi oylamasına katılmayan Celal Bayar ise, verginin meclisten çok çabuk çıktığını Erzincan konuşmasında şu sözleriyle belirtiyordu: "*Varlık Vergisi gibi memlekette mali, iktisadi ve hatta içtimai sarsıntılar yaratmak istidadını taşıyan çok mühim bir kanun meclisten on iki saatte geçirilmiştir*".²³

Varlık Vergisi'nin içeriğini, verginin mimarı olan Başbakan Şükrü Saraçoğlu şöyle açıklıyordu: "*Varlık Vergisi başlıca üç kaynaktan para toplayacaktır. Bu kaynaklar ehemmiyet sırasına göre, tüccarlar, emlak ve akar sahipleri, büyük çiftçilerdir. Harp yıllarında en çok parayı tüccarlar kazandığı için, bu verginin en büyük yükünü tabii olarak onlar taşıyacaktır. Esasen nevilere, sınıflara ve zümrelere ayrılmış bulunan, verdikleri vergi ve yaptıkları iş malum olan bu sınıf mensupları hakkında, kazandıkları paraların komisyonca takdir edilen bir kısmını vergi olarak istenmekte tereddüt edilmiyor. Beş yüz liradan aşağı bir mükellefiyet teklif edilmediğine göre, fakirler ve zayıflar bu vergiden tamamen muaf tutuldu*".

"*İkinci kaynak hanlar, hamamlar ve apartmanlardır. Bunların sahipleri Varlık Vergisi ile mükellef kılındı. Yalnız aldıkları senelik kira yekânı 2500 lirayı geçmezse, bunlar için bir mükellefiyet yoktur. Fakat bu miktarı geçiyorsa, bunlar komisyonlarca tayin edilen vergiyi ödemeye mecburdur.*"

"*Üçüncü matrah ise, büyük çiftçilerdir. Büyük çiftçiden kasıt, 500 lirayı hiçbir işine halel getirmeden verebilecek çiftçilerdir. Bunlar mükelleftir, bu mükellefiyet hiçbir zaman bir çiftçinin varlığının yüzde beşini geçmeyecektir.*"

¹⁹ *Vatan*, 17 Birinci Kanun 1943

²⁰ *TC. Resmi Gazete*, 12 İkinci Teşrin 1942; *Ulus*, 21 Mart 1943, 17 İkinci Teşrin 1942; *Vatan*, 13 İkinci Teşrin 1942; *Cumhuriyet*, 23 Birinci Kanun 1942; *Vatan*, 13 İkinci Teşrin 1942; *Cumhuriyet*, 23 Birinci Kanun 1942; *Tan*, 17 Birinci Kanun 1942

²¹ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, (basım yeri yok), 1983, 213.

²² Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1967, 104

²³ *Vatan*, 25 Mart 1948; *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri (1946-1950)*, Hazırlayan: Özel Şahingiray, Ankara, 1956, 226

“Verginin şahıslara göre, miktarını altışar kişilik komisyonlar tespit edecektir. Bu komisyonlara, vali veya kaymakamlar başkanlık edecek, defterdarlar veya mal müdürleri maliyeyi temsil edecektir. Geri kalan dört üye ise, halk tarafından Belediye, Ticaret odası veya Ziraat odası üyelerinden seçilecektir. Ziraat ve Ticaret odası üyeleri kendi sahalarına giren mükelleflerin vergisi belirlenirken komisyona iştirak edecektir. Komisyonların verdiği karar kesin ve nihaidir”²⁴

Varlık Vergisi'nin tespiti ve tahsili için geniş zaman bırakılmadı. Çünkü, bu işi para kuvveti ile suistimal edecek mükellef çıkabilirdi. Bu sebepten, verginin tespiti ve ilanı için onbeş gün, tahsili için de onbeş gün süre tanındı. Normal tahsilat müddetini takip eden ilk haftada %1, ikinci haftada ise %2 cezalı tahsilat yapılması şart koşuldu.

Vergi borcunu ödemeyenler için bir taraftan Tahsil-i Emval Kanunu²⁵ harekete geçirilken, diğer taraftan önce toplama kamplarına, daha sonra da kafileler halinde iş merkezlerine sürgün edilmesi ve burada amele teşkilatında çalıştırılması öngörülmüştü. Bu müeyyideler hem işçi tedarikini hem de para tahsilini kolaylaştırıcı yollar olarak görülmüştür.

D- Varlık Vergisi'nin Amacı

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan ve umduklarını bulamayan devletler yeni bir bloklaşma çabası içine girdiler. Bir tarafta Roma-Berlin Mihveri, diğer tarafta ise, Müttefik Birliği kuruldu. İki blok arasındaki sürtüşmeler, 1 Eylül 1939 sabahı Alman ordularının, Polonya topraklarına girmeye başlaması ile alevlendi ve Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı başladı.²⁶

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye, askeri, mali, iktisadi, ve içtimai olarak nasıl bir durumdaydı? Bu durumu anlamak için II. Dünya Savaşı yıllarının gelir ve giderlerine bakmakta yarar vardır.

Yıllar	Gelir (Milyon TL)	Gider (Milyon TL)
1938	322	296
1939	389	380
1940	550	516
1941	648	545
1942	978	913

²⁴ Selim Cavid, “Yeni İktisadi Tedbirler”, *İktisadi Yürüyüşü*, C. 6-71, 18 İkinci Teşrin 1942, 1-10

²⁵ Akif Erginay, *Vergi Hukuku*, 12. baskı., Ankara 1986, 145; *Tahsil-i Emval Kanunu Talimatnamesi*, İstanbul, 1934, 13. Tahsil-i Emval Kanunu, 5 Ağustos 1909'da vasıtasız vergilerin tahsilini temin için tanzim edilmiş, 1950 yılında dönemin ihtiyaçlarına cevap vermediği için kaldırılmıştır.

²⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, 3. Baskı, Ankara 1986, 304

II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Türkiye, denk bütçe ile idare ediliyordu. Ancak, savaş ekonomisi uygulandığı için gündün güne masraflar fevkalade artmıştır. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı boyunca, olağanüstü gelir ve gideri şöyle idi: ²⁷

Yıllar	Olağanüstü Gelir (Milyon TL)	Olağanüstü Gider (Milyon TL)
1939	113	112
1942	405	427
1944	344	423

Tablolardan görüldüğü gibi, Varlık Vergisi'nden önce giderde hızlı bir büyüme göze çarpmaktadır. Bu fevkalade gidere karşı yeni gelir temin etmek için konulan Varlık Vergisi, hem halkta hem mecliste tepkiye yolaçıyor ve bu durumda hükümet bazen çok zor durumda kalıyordu. Bu durumu, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye; “*Siz iradesini kaybetmiş bir Meclis, nereye gittiğini bilmez bir parti ve ne yapacağını şaşırılmış bir hükümetle, bu memleketi ne siyasi ne iktisadi bakımdan düzene koyamazsınız*” diyerek durumu gözler önüne seriyordu. ²⁸

Varlık Vergisi'nin baş mimarı Şükrü Saraçoğlu, C.H.P.'nin müstakil grup toplantısında vergiyi: “*Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasaya egemen olan yabancıları ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz*” diyerek savunuyordu. ²⁹

II. Dünya Savaşı yıllarında (1939-1945), Türkiye'nin genel bütçesinde gelir ile toplam fiili harcama arasında gelirin aleyhine büyüyen bir fark vardır. Hükümet, 1942 yılında bütçeyi 194 milyon olarak tasarlamasına rağmen, yıl sonuna kadar 913 milyon lira harcama yapmak zorunda kaldı. ³⁰ Bütçedeki bu anormal açığı kapatmak için, 11 Kasım 1942'de Varlık Vergisi kabul edildi. ³¹

Tedavüldeki para miktarının olağanüstü artması, ekonomi için büyük bir yara olduğu gibi, doğal olarak paranın da değerini düşürüyor, hayat pahalılığına sebep oluyordu. Varlık Vergisi uygulanmasının amaçlarından biri de tedavüldeki paranın bir kısmının çekilerek hayat pahalılığının önlenmesiydi. Bu durumu en iyi yansıtan altın

²⁷ T.C. 1944 Yılı Hazine Genel Hesabı, 1946, 26-27

²⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İstanbul, 1984, 186

²⁹ Faik Ahmet Barutçu, a.g.e., 263: *İkinci Dünya Savaşı Gazetesi*, (Güneş Gazetesinin eki), Eylül 1989, 49

³⁰ Ertuğrul Baydar, *İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri*, Ankara, 1978

³¹ Münir Müeyyed Bekman- Feridun Fazıl Tülbentçi, *İkinci Cihan Harbi Kronolojisi (1941-1942)*, 2, Ankara, 1944, 133

fiyatlarıdır. 1938 yılına kadar, altın fiyatları normal bir artış kaydederken, bu yıldan sonra aşırı ve dengesiz bir yükselme göstermiştir.

Cumhuriyet gazetesinde çıkan, “Varlık Vergisi’nin içtimai sahadaki derin önemi” başlıklı makalede ise; “*bu vergi yurttaşların sırtındaki özveri yükünü mümkün mertebe herkese bir ölçüde dağıtmak amacı güdülerək yola çıkıldı*”³² diye fikir belirtilirken, Tan gazetesinde Zekeriya Sertel, “Varlık Vergisi” adlı makalesinde; “*Vatandaşlarımızın bir kısmını cepheye alırken bir kısmını da imtiyazlı bir durumda bırakmak, en basit içtimai adalet prensiplerine uymayan bir garibedir. Varlık Vergisi içtimai adalet duygusunun bir ifadesidir*” diyordu.³³

Ahmet Emin Yalman’a göre Varlık Vergisi’nin iktisadi, mali ve içtimai amacı olduğu kadar, siyasi bir amacı da vardır. Çünkü, bu vergi hiçbir ölçü tanımıyor, Nazi ustillerini taklit yolu ile azınlıkları eziyordu.³⁴

E- Varlık Vergisi Kanunu’nun Uygulanması

a- Varlık Vergisi Komisyonlarının Oluşturulması ve Vergi Belirleme Yöntemleri

11 Kasım 1942’de Varlık Vergisi Kanunu TBMM’nde görüşülerek kabul edildi. Bu kanunun yedinci maddesine göre komisyonlar, mükelleflerin vergisini belirlemek üzere her il ve kaza merkezinde vali veya kaymakam başkanlığında toplanacaktı.³⁵ Komisyonda maliyeyi defterdar veya mal müdürü temsil edecekti. Ticaret odası, ziraat odası ve belediyeden seçilecek ikişer üye de komisyonun çalışmalarına katılacaktı.³⁶

Varlık Vergisi’nin uygulandığı merkezin büyüklüğüne göre birden fazla komisyon kurulabilecekti. Mesela, İzmir ve İstanbul’da üçer komisyon kurulmuştu.³⁷ İzmir’de ilan edilen ilk Varlık Vergisi listelerine göre; İzmir merkezde 2.798 mükellefe, 25.057.500 lira, kazalarda ise, 1779 mükellefe 1.890.260.lira vergi borcu çıkarıldı. İlk listede 115 Müslim,174 de gayri Müslim vergi vermekle yükümlü tutuldu. İzmir’de ilan edilen ikinci listeye göre ise; 41 Müslim ve 19 gayri Müslim vergi vermekle yükümlü tutuldu. İzmir’de son ödemelerle beraber tahsilat 24.635.000 liraya ulaştı. Kazalarda ise vergisini ödemeyen mükelleflere karşı, Tahsil-i Emval kanunu harekete geçirildi. İzmir ve kazalarında 14 mükellef vergisine itiraz ederek, Meclise dilekçe verirken, 345 hizmet erbabı ve seyyar satıcıya ait 176.000 lira vergi 4501 sayılı kanun gereğince silindi.

³² Cumhuriyet, 17 Birinci Kanun 1942

³³ Tan, 17 Birinci kanun 1942

³⁴ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz (1922-19449)*, C. 3, İstanbul, 1970, 375

³⁵ Maliye Mecmuası, 7, 26, 1942, 662

³⁶ T.C. Resmi Gazete, 12 İkinci Teşrin 1942

³⁷ Faik Ökte, 94; Ticaret, 14 İkinci Teşrin 1942

Ayrıca, 21 mükellef askerde olduğu için terhis sonunda vergisini ödeyecekti. Böylece, İzmir'de tahsilat % 78 olarak gerçekleştirildi.

İstanbul defterdarlığınca ilan edilen ilk listelere göre, vilayette 61.673 mükellef, toplam 345.586.172 lira vergi ödeyecekti. 6-7 Mart 1943'de, defterdarlık ikinci listeyi yayınladı. Bu listedeki mükelleflerle beraber, İstanbul'da, 62.675 mükellef toplam 349.988.922 lira vergi ödemekle yükümlü tutuldu. İstanbul'da tahsilat, 1943 yılının Haziran ayında, 183 milyon liraya ulaştı. Bu miktar günden güne yükselirken, bazı hata ve tekrarlar dolayısıyla indirimler yapıldı. Vergi ödeyemeyeceğini bildiren hizmet erbabı ve seyyar satıcılarının vergisi 4501 sayılı kanun gereğince çıkarıldı. Bu kanuna göre, İstanbul'da, 22.629 mükellefin 11.769.308 lira vergisi silindi.³⁸

Ticaret Odası bulunmayan merkezlerde, belediye tarafından yine ticaret erbabından olmak üzere iki üye seçilecekti. Komisyonların, çiftçilerin vergilerini belirlemek amacıyla yapacağı toplantılarda ticaret odası üyeleri yerine, ziraat odalarının kendi üyeleri arasından iki üye seçilecekti. Ziraat odası bulunmayan yerlerde ise, yine belediyelerce ziraattan anlayanlar arasında seçilecek iki üye komisyona katılacaktı.

Komisyon, kararlarını genellikle çoğunluğa dayanarak verdi. Şayet oylamada eşitlik hasıl olursa, başkanın oyunu kullandığı taraf tercih edilecekti.³⁹

Devlet ve özel teşebbüs temsilcilerinden oluşan 6 kişilik "Karma Komisyon" mükelleflerin vergi miktarını belirleyecekti.⁴⁰ Bu komisyonlar oluşturulurken üyelerin belirlenmesi konusunda bazı aksaklıklar ortaya çıktı. Üyelerin belirlenememesi komisyonların zamanında işe başlamasını engellemiştir. Bu tür zorluklara rağmen oluşturulan komisyonlar, görevlerinin nazikliğinin şuurunda olarak mükelleflere aldıkları direktifler doğrultusunda vergi koydular.⁴¹

Varlık Vergisi, Meclis'te kabul edilmeden önce, Maliye Bakanlığı'ndan gelen talimatname üzerine kazanç yükümlüleri ile ilgili listeler hazırlanmıştı. Mükellefler, İrat ve Servet Vergileri Müdürü Mehmet İzmen'in teklifi üzerine Müslim, gayrimüslim diye iki gruba ayrıldı. Daha sonra bu gruplara Dönmeler ve Ecnebler grubu da eklendi.⁴²

Varlık Vergisi Kanunu, Meclis'te kabul edildikten sonra, yedinci maddedeki ilgililer tarafından komisyonlar oluşturuldu. İstanbul komisyonlarında çalışan

³⁸ Muhammed Güçlü, *Varlık Vergisi Kanununun Çıkarılması, Uygulanması, Kaldırılması ve Sonuçları (11.11.1942-15.3.1944)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990, 33-50.

³⁹ *TBMM. 2. C.*, 28, D:6, İç: 4 (11.11.1942)

⁴⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1938-1950)*, C. 2, 4. Baskı, İstanbul, 1979, 229

⁴¹ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Yıl: 17, 14 İkinci Teşrin 1942, 1-12

⁴² Faik Ökte, 48

görevlilerin bir kısmı eski İttihatçılar'dan, bir kısmı ise C.H.P. üyelerindendi. Komisyonlar, herkes için fiş düzenlemeye başladı. Banka hesapları, parti teşkilatının raporları, Millî İstihbarat raporları ve maliye müfettişlerinin tahmini ışığında hazırlanan listeler, komisyonlar tarafından benimseniyordu.⁴³

Varlık Vergisi, miktarının belirlenmesinde vali ve kaymakamların da etkisi oldu. Çünkü komisyon başkanları buldukları bölgelerde en yüksek vergiyi alabilmek için adeta yarış halindeydiler.⁴⁴ Bazı yerlerde de bunun aksi yapılıyordu. Mesela, İstanbul valisi Lütfü Kırdar, mükelleflerin vergisini düşürmek için çalışıyordu. Bu amaçla Ankara'ya yaptığı ziyarette beyannameli müslim, beyannameli gayrimüslim gruplarının vergisini %10, gazete sahiplerinin vergisini ise asgari hale indirtti. Birkaç gayrimüslim doktor hariç diğer doktorların vergisini müslim muamelesine tabi tutturdu.⁴⁵

Mükelleflerin hangi oranda vergilendirileceği ateşli tartışmalara yol açtı. Gayri müslim grubundan müslim grubuna en az iki, en çok üç misli vergi alınacağı belirlendi. Müslim grubu ise kazanç vergilerinin bir ila üç misli vergi verecekti. Ankara'dan gelen talimatname ile gayrimüslim grubunun vergisi 5-10 misli artırıldı. Yine ilgili talimatname ile hizmet erbabı ve seyyar ticaret yapanlar da gayrimüslim grubunun içine alınmıştır. Hizmet erbabı ve seyyar satıcılara ait vergiler hem takip edilmedi hem de hiçbir mükellef vergilerini ödemedikleri için iş merkezine sevk edilmedi. Ankara'nın emri ile Dönmeler grubunun vergisi, müslim grubuna göre iki misli olarak tarh edildi.⁴⁶

Mükelleflere, Varlık Vergisi, maliye müfettişleri tarafından tamamen keyfi, takdiri ve tahmini olarak belirleniyordu. Müfettişler arasında geçen şu konuşma, bu durumu açıklar niteliktedir: "*Ne kadarlıktır ?, beş yüz bin, milyonluk, Ne biliyorsun ?, sen ne biliyorsun ?, Ortalama bir rakam git.*" diyerek bir mükellefin vergisini belirliyorlardı.⁴⁷ Millî Şef Dönemi'nde, Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından hazırlanıp uygulamaya konulan Varlık Vergisi, böyle yöntemlerle belirleniyordu. Bu tarzda belirleme, bazen çok büyük yanlışlıklara sebep oluyordu.

b- Varlık Vergisi'nin Afyon'daki Uygulanması

Afyon ili Varlık Vergisi komisyonu, vilayet genelinde mükelleflere toplam 840.098 lira vergi tahakkuk ettirdi.⁴⁸ Buna göre merkezdeki tüccarların vergi miktarı şöyleydi:⁴⁹

⁴³ Abdurrahman Dilipak, *İnönü Dönemi*, İstanbul, 1989, 95

⁴⁴ Vehbi Koç, *Hayat Hikayem*, 2. bs., İstanbul 1984, 69

⁴⁵ Faik Ökte, 84

⁴⁶ Faik Ökte, 77, 78-85.

⁴⁷ Faik Ökte, 75-76

⁴⁸ T.C. 1942 *Senesi Hazine Hesabı Umumisi*, (basım yeri yok), 1944, 657

Liste 1:Merkezdeki tüccarlar

<u>Sıra No :</u>	<u>İsim :</u>	<u>Miktarı (TL)</u>
1-	Afyon Terakki Servet Bankası	5.554.08
2-	Kadınana Su Şirketi	1.453.95
3-	Hamamcı Niyazi İnce	500.00
4-	Fabrikacı Hasan Bıdık	3.000.00
5-	Hamamcı Ahmet ve oğlu Hasan Eydemir	500.00
6-	Sucukçu müteahhit Hüseyin Avni Bozok	500.00
7-	Manifaturacı Hüseyin Ayşekar	500.00
8-	Manifaturacı Sabri Özüürün	2.000.00
9-	Manifaturacı Halil Kocabıyık	1.500.00
10-	Kasap Ali Bozok ve oğlu Hüseyin Gedik	750.00
11-	Kunduracı müteahhit Nuri Dünder Arpacıoğlu	500.00
12-	Kasap İbrahim ve oğlu Hüseyin Gedik	500.00
13-	Manifaturacı Ali Çevik ve oğulları Kasım	500.00
14-	Manifaturacı Niyazi ve oğlu Galip Demirer	1.000.00
15-	Manifaturacı Mehmet Değirmenci	1.500.00
16-	Helvacı Ömer Genel	1.500.00
17-	Bakkal ve inşaat levazımcısı Mehmet ve Cemal Eğretli	500.00
18-	Manifaturacı Ömer Bubik ve oğlu Cemil	600.00
19-	Yumurtacı Mehmet Tokman	500.00
20-	Manifaturacı Mustafa Günel	500.00
21-	Manifaturacı Süleyman İzmirli	600.00
22-	Manifaturacı Kazım Atay	500.00
23-	Manifaturacı Celal Uyar	700.00
24-	Manifaturacı Ceber oğlu Mehmet Eröz	1.000.00
25-	Manifaturacı Nuri Arıkoğlu	500.00
26-	Manifaturacı Ömer Uğur ve oğlu Mehmet	1.000.00
27-	Hırdavatçı İbrahim Büyük Bosna	500.00
28-	Manifaturacı Hüseyin Aklıel	500.00
29-	Manifaturacı Emin Tokman	500.00
30-	Uncu Ali Özbay	500.00
31-	Manifaturacı Hakkı ve Mehmet Bosna	500.00
32-	Manifaturacı Hüseyin Tiryakioğlu	750.00
33-	Manifaturacı Hüseyin Küçük Aksoy	500.00
34-	Manifaturacı İhsan Genel	500.00
35-	Manifaturacı Ahmet Acar	600.00
36-	Büyük Çobanlardan Ahmet Balcı	750.00
37-	Gebecelerden Emin Dana ve oğlu Arslan	500.00

⁴⁹ Haber, 24 1. Kanun 1942, Perşembe, Yıl: 20, Sayı: 2342

Serap Tabak

38-	“	Nuri Ayvaz	500.00
39-	“	Mustafa Avcı	500.00
40-		Afyon- Kalecik Ahmet Acar Kalacaklı	500.00
41-		Şuhut M. Abdullah Elçi ve oğlu Ahmet	1.000.00
42-		Şuhut Pazar M. Ömer Kurt	600.00
43-	“	Nebi Küçük Elçi	500.00
44-	“	Mehmet Aykaç	500.00
45-		İmam oğlu Bekir Uz	500.00
46-		Aginden Hüseyin Yüksel	500.00
47-	“	Bektaş Özdemir	500.00
48-		Efe köyünden Halil Yağcı Arısoy	500.00
49-	“	Mehmet Akalın	500.00
50-	“	Kamil Akalın	500.00
51-	“	Hüseyin Akalın	500.00
52-	“	Mustafa Arıbal	500.00
53-		Çakırözünden Himmet Fidan	500.00
54-	“	Osman Yıldırım	500.00
55-		Bademli Alaka Mehmet Ali Bal	500.00
56-		Kulak K. Hasan Hüseyin Kurbak	600.00
57-		Kulak köyünden Şükrü Kurbak	500.00
58-	“	Mustafa Öz	600.00
59-		Bazlar köyünden Abdullah Çakmak	600.00
60-	“	Ömer Özkan	500.00
61-	“	İbrahim Akgül	500.00
62-		Ş. Karacaören Mustafa Telaşe	500.00
63-	“	Mehmet Emek	500.00
64-		Halaç köyü Ahmet Çelik	750.00
65-	“	Hasan Kapu	500.00
66-		Anayurt Süleyman Çalıışkan	600.00
67-	“	Ahmet Aytekin	700.00
68-	“	Osman Ceylan	500.00
69-		İsrail köyü Mustafa Elmas	500.00
70-		Tüccar Akif Keskin	7.500.00
71-		Mutap Abdullah, Salih Çaylıoğlu	500.00
72-		Tüccar Ahmet ve M. Şükrü Benli	1.000.00
73-		Tüccar Şükrü Geneli ve kardeşleri	750.00
74-		Mutaf ve müteahhit Ahmet ve Kamil Toktok	500.00
75-		Bakkal Kadir ve Asım Karateke	500.00
76-		Tüccar Mehmet Çamur	500.00
77-		Kunduracı Mustafa ve Mehmet Özteke	500.00
78-		Helvacı Şükrü ve İsmail Özbay	750.00
79-		Manifaturacı Hamdi Özkara	750.00
80-		Manifaturacı Hakkı Özsoy ve oğulları	12.000.00
81-		Manifaturacı H. Ali Meydan ve oğulları	1.500.00

Varlık Vergisi ve Afyon Uygulaması

82- Avukat Halil Hilmi Bozca	500.00
83- Bakkal Şükrü Demirayak ve Halil	500.00
84- Demirci Hasan Veli Yumuk	500.00
85- Doktor İbrahim Türkmen	500.00
86- Otel, kahveci Recep Sağlam	1.000.00
87- Tuhafiyeci Mehmet Lokmacı	500.00
88- Bakkal Tefrik Duman	1.000.00
89- Manifaturacı Salih Arpacı	1.500.00
90- Demirci Mehmet ve oğlu Hüseyin Demiral	1.000.00
91- Mustafa ve Şükrü Demirkıran	1.500.00
92- Bakkal Hüseyin Güray Acemoğlu	2.000.00
93- İplikçi Şükrü ve Nuri Ekşioğlu	500.00
94- Müteahhit, helvacı Abdurrahman, Mehmet Helvacioğlu	2.500.00
95- Attar Ahmet Dayioğlu	500.00
96- Müteahhit Akşehirli Amil Başaran	500.00
97- Müteahhit Hasan oğlu Arif İnce	500.00
98- Müteahhit Çanakaleli Zeki Tunca	500.00
99- Debbâğ Hüseyin Sümer ve ortakları	750.00
100- Müteahhit Abdullah Arpacioğlu	500.00
101- Müteahhit Bekir Yelkovan Eskışehirli	500.00
102- Müteahhit Bahri Koç ve kardeşi	2.000.00
103- Müteahhit Mahmut Başaran	500.00
104- Müteahhit Ömer Özçalışan	1.500.00
105- Müteahhit Hulusi Kahvecioğlu	750.00

Liste 2: Büyük çiftçiler ve esnaf⁵⁰

<u>Sıra No</u> :	<u>İsim</u> :	<u>Miktarı (TL)</u>
1- Eğret köylü Emrullah Onay-	büyük çiftçi	500.00
2- “ “ Osman Aykaç-	“ “	500.00
3- “ “ Mahmut Öztürk-	“ “	600.00
4- “ “ Halil İbrahim Kapan“	“ “	500.00
5- “ “ Hasan Kapan	“ “	500.00

⁵⁰ *Haber*, 24, 1. Kanun 1942, Perşembe, Yıl:20, Sayı:2342; *Haber* gazetesi 15 Nisan 1923 tarihinde yayınlanmıştır. İmtiyaz sahibi Abdullah Mahir Erkmen'dir. C.H.P. taraftarı siyasi, ilmi ve edebi bir gazete olan *Haber* gazetesi Pazartesi ve Perşembe olmak üzere haftada iki gün çıkıyordu. 1 Şubat 1928'de “Son Haber” adını alarak her gün çıkmaya başlamıştır. Bkz. Mahir Erkmen, “Afyon'da On Senelik Matbuat Hayatı”, *Taşpınar*, No: 12, 29 1. Teşrin 1933, 303.

Serap Tabak

6- “ “ Mehmet Kapan “ “	500.00
7- Eğretli Ali ve İzzet Türkân- “ “	700.00
8- Aşağı Dandırı Halil İbrahim Tabur “ “	500.00
9- Aşağı Dandırı Ahmet Özçelik ve oğlu Hüseyin	2.000.00
10-Bey köyünden Reşit Öreten	1.000.00
11-G. Akviran Veli dede	500.00
12-Ablak köyü Ramazan Tınaz	700.00
13- “ “ Ali Osman Ablak	500.00
14-Düğerden Ahmet ve Vasıf Çarkacı	500.00
15-Liyenden Abdullah ve Mehmet	500.00
16-Tokuşlardan Haydar Varol	1.750.00
17-Balmahmattan Mahmut Kanyılmaz	500.00
18- “ İsmail Yıldız	500.00
19-Çayhisardan Hüseyin Poyraz, Tabur oğlu	500.00
20-Küçükhüyükten Haşim damadı Ali Rıza Çelik	500.00
21-Serbandan Hacıyüpoğlu Mustafa ve oğlu Kazım	1.000.00
22-Mahmarıdan Kara Mehmet Uğur	700.00
23-Reşadiyeden Abdullah Bor İzmirli	600.00
24-Düzağaçtan Musa Işık	500.00
25- “ Ahmet Işık	500.00
26-Kılınçarslandan Yahya oğlu Şükrü	500.00
27-Gezlerden Ali Karıcı	500.00
28-Güneyiden Alabaş oğlu hacı Osman Altun	750.00
29-Bayramgaziden Ali Osman Yılmaz	1.500.00
30-Kunduzludan Hacı İbrahim oğlu Ali Özdemir	500.00
31-Değirmendereden Nazmi Torfilli	5.000.00
32-“Yürük molla Mahmut	1.500.00
33-Büyük Çobanlar Halil Tota ve oğulları Ahmet Abdil	1.750.00
34- “ “ Ahmet ve İbrahim Bakır ve Mustafa	500.00
35-Manifaturacı Hüseyin Aktel	500.00
36-Manifaturacı Emin Tokman	500.00
37-Uncu Ali Özbay	500.00
38- Manifaturacı Hakkı ve Mehmet Bosna	500.00
39-Manifaturacı Hüseyin Tiryakioğlu	750.00
40- Manifaturacı Hasan Küçük Aksoy	500.00
41- Manifaturacı İhsan Genel	500.00
42- Manifaturacı Ahmet Acar	600.00
43- Manifaturacı İsmail ve Şükrü Selek	500.00
44-Züccaciyeci Ömer Tiryakioğlu	1.000.00
45- Manifaturacı Hasan Özisoy	500.00
46- Manifaturacı Sabri Güzelöz	500.00
47- Çarıkçı Abdullah ve Kardaşları Mehmet Bodur	600.00
48- Bakkal Mehmet Oruç ve İsmail	500.00
49- Sebzeçi Ömer Kınay	500.00

Varlık Vergisi ve Afyon Uygulaması

50-Sebzeci Mehmet Hancıođlu ve Mustafa	600.00
51-Bakkal Ahmet Leblebiciođlu	500.00
52- Manifaturacı Hüseyn Mayatepek ve Şeriki	500.00
53-Bakkal MÜeahhit Abdullah Evrenkaya	500.00
54-Zahireci MÜeahhit Hasan Yabuz	1.000.00
55-Atelyeci Kazım Baykent	500.00
56- Manifaturacı Ahmet Köse	500.00
57- Bakır Kapçı Fehmi Kerse	500.00
58-Yapağı Tüccarı Nuri Genel	750.00
59-Haffafiyeci İsmail ve Hüseyn Palalı	500.00
60-Bakkal Kadir ve Hayri Tokman	500.00
61-Yağcı Hasan Arabacı nam Telekođlu	500.00
62-Yağcı Sali Bakır	500.00
63- Yağcı Mahmut Ekici	500.00
64-Yağcı Hüseyn Akman Ayvalılı	500.00
65-Bakkal Abdullah Helvacıoğlu ve Kardaşı	1.000.00
66-Bakkal Mehmet Hasan Hancıođlu	500.00
67-Şekerci Salih Şeker	500.00
68-Yemenici Hasan Tütüncüođlu ve Oğulları	500.00
69-Avukat Ali Taşkapulu	500.00
70-Bayı,Kitapçı Abdurrahman Şeref Ayyıldız	500.00
71-Otel Sahibi Şükrü Buđa	500.00
72-Gazetecei Mahir Erkmen	500.00
73-Matbaacı Murat Doğan	500.00
74-Helvacı Mahmut Sadıç	500.00
75-Eczacı Hüsnu Bayer	1.500.00
76-Tüccar İzzet Akosman Afyon Şubesi	10.000.00
77-Çoru köyü Ahmet Demirhan	1.000.00
78- “ “ Durmuş Akmaz	500.00
79- “ “ Yakup Çelik	500.00
80-Atlıhisar İbrahim Şen	500.00
81- Atlıhisar İbrahim Kurt	500.00
82- “ Ömer Karateke	500.00
83- Uzun Pınar Ahmet Şen	750.00
84- “ “ Süleyman Kırmızıgöl	600.00
85- “ “ Hasan Sarıçiçek	500.00
86- Balçıkhisar Mehmet Özdemir	600.00
87- “ Bekir Yahşi	500.00
88- “ Hasan Meşe	500.00
89-Burnu K. Hasan Kökkaya	900.00
90-Karaadilliden Ahmet Çalık	500.00
91- “ Hasan Tetik	500.00
92- “ Hüseyn Adal	500.00
93- “ Mehmet Ulusoy	500.00

94- “ Musa Çatlak	500.00
95- “ Mehmet Uysal	750.00
96- “ Tahir Sipahi	500.00
97- “ Ahmet Bak	600.00
98- “ Ramazan Er	500.00
99- “ Mehmet Akkoyun	500.00
100- “ Ali Koçar	500.00
101- Mahmut köyü Osman Çaputçu	600.00
102- İnli köyü Süleyman Adıgüzel	800.00
103- Selevir İbrahim Altunkaya	500.00
104- “ Mazıbaşı oğlu Sadettin ve kardeşleri	500.00
105- Doğlat Doğan Kişnek	500.00
106- “ Esat Doğan	500.00
107- “ Süleyman Doğan	500.00
108- Fethibey Çelik o. Hacı Mehmet Özçelik	500.00
109- Elpirek Hacı Salih oğlu Ahmedin Mehmet	500.00
110- İscehisar Kaleli oğlu molla Mehmet	500.00
111- “ Berber oğlu Osman	500.00
112- “ Süleyman oğlu Osman Aşkın	500.00
113- Büyük Kalacık Mehmet Yanar	500.00
114- Köprülü k. Satılmış Tosun	500.00
115- Afyon Osman Ayan oğlu	500.00
116- Omuzca k. Tahir uslu ve oğlu Davut	500.00
117- Afyon yağ halinde Şükrü Tahmiscioğlu	500.00
118- “ Zaviye m. Yusuf Tiryakioğlu	1.250.00
119- Salar k. Kara Hüseyin Karaoğlu	500.00
120- Müteahhit Çanakaleli Zeki Tunca	500.00
121- Debbağ Hüseyin Sümer ve Ortakları	750.00
122- Müteahhit Abdullah Arpacıoğlu	500.00
123- Müteahhit Bekir Yelkovan Eskişehirli	500.00
124- Müteahhit Bahri Koç ve Kardeşi	2.000.00
125- Müteahhit Mahmut Başaran	500.00
126- Müteahhit Ömer Özçalışan	1.500.00
127- Müteahhit Hulusi Kahvecioğlu	750.00
128- Müteahhit Halil Kocabıyık	500.00
129- Yumurta ve Yapağıcı Abbas Yaylalı	500.00
130- Manifaturacı Ahmet Uysal	500.00
131- Manifaturacı Reşit Yüzbaşı	500.00
132- Manifaturacı Abdullah Elçi	2.000.00
133- Manifaturacı İbrahim Sarıtepe	500.00
134- Manifaturacı Mehmet ve İbrahim Uysal	5.000.00
135- Zahireci Hüseyin Kaya ve Kadir Oruç	1.000.00
136- Nakliyeci Halil Genç	500.00
137- Manifaturacı Ali Başaran ve Ortakları	1.000.00

138-Zahireci Mustafa Telaşe ve Kardeşleri	500.00
139-Bakkal Sami, Tahir Sipahi Kardeşler	500.00
140- Manifaturacı Mustafa Gedik	500.00
141-Bakkal Ali Karpaz	500.00
142-Yapağı Tüccarı Ahmet Taşçı ve Kardeşi Mehmet	500.00
143-Deri ve Tiftikçi İsmail Benli	500.00
144- Deri ve Tiftikçi Süleyman Ulupınar	500.00
145-Tuhafiyeci Asım Dayıoğlu	500.00
146-Haffafiyeci Salim Ekşioğlu	500.00
147- Haffafiyeci Süleyman Kışlacık	500.00
148-Manifaturacı Haşim Demir	500.00
149-Bakkal Salih Kedici	500.00
150-Elbiseçi Niyazi ve Remzi Yaman	500.00
151-Keçeci Mustafa Ahmet Arpaözü	500.00
152-Elbiseçi Beytullah Çavuş	500.00
153-Müteahhit Serdengeçtiler Kollektif Ş.	10.000.00
154-Doktor Edvard Tokat	500.00

Bu listelere göre Afyon vilayetinde, 1942 yılı itibarıyla 803.098 lira tahsilat yapılmıştır. ⁵¹ Ayrıca unutulmuş mükelleflerle ilgili ikinci bir liste ilan edildiğini bilmekteyiz. Fakat bütün araştırmalarımıza rağmen bu ikinci listeye ulaşamadık. Afyon defterdarlığı da ikinci listenin Hükümet binasına ve Otpazarı Camii'nin ilan tahtasına asıldığına dair bir beyanname yayınladı. ⁵² Mükellefler, genel karara uygun olarak, listelerin ilan tarihinden olmak üzere 15 gün içinde vergilerini ödeyecekti. Borcunu ödemeyen mükelleflerden ilk hafta %1, ikinci haftada ise %2 cezalı tahsilat yapılacaktı.

Sonuç

1939-1945 yılları arasında II. Dünya Savaşı yıllarında savaşa giren ve girmeyen bütün devletler malî, iktisadî ve sosyal sıkıntı içine düştüler. Devletler, bu sıkıntılarını gidermek için olağanüstü tedbirlere başvurdular. II. Dünya Savaşı'na girmeyen Türkiye'de de Başbakan Şükrü Saraçoğlu hükümeti, Millî Müdafaa ihtiyaçlarını karşılamak, bütçe açığını azaltmak, vurgunculuğu önlemek ve sosyal adaleti sağlamak amacı ile, 11 Kasım 1942'de Varlık Vergisi Kanunu'nu uygulamaya koymuştur.

Onyeddi maddeden oluşan Varlık Vergisi Kanunu'na göre; vali veya kaymakamların başkanlığında toplanacak, altı kişilik karma Varlık Vergisi Komisyonu mükelleflere vergi tarhetti. Mükellefler listelerin ilanı ile beraber onbeş gün içinde vergisini ödeyecekti. Bu süre içinde borcunu ödemeyen mükelleflerin, malları bir yandan Tahsil-i Emval kanununa göre satılırken, diğer yandan da toplama kamplarına

⁵¹ 1942 Senesi Hazine Hesabı, 657

⁵² Afyon Haber, 4 Mart 1943

alındılar. Bu mükellefler, önce Erzurum-Aşkale'ye, daha sonra, Eskişehir-Sivrihisar'daki iş merkezine sürgün edildiler. Bunlar, iş merkezinde iki buçuk lira gündelik ile yol ve köprü yapımında çalıştırıldılar.

Varlık Vergisi komisyonları, Türkiye genelinde 114.368 mükellefe 465 milyon lira vergi tarhetti. Afyon Varlık Vergisi Komisyonu, yukarıda belirttiğimiz gibi 840.098 lira vergi tahakkuk ettirdi ise de 1942 yılında ancak 803.098 lira tahsilat yapılmıştır.

Afyon'da, Varlık Vergisi vermekle mükellef olanlar içinde, vergi miktarına itiraz edenler olmuştur. Ancak, vergisini ödemeyen bulunmamaktadır. Bu nedenle, Afyon'dan toplama kampına ve iş merkezlerine sürgün edilen mükellef olmamıştır. Çünkü Afyon'daki vergi mükelleflerin büyük kısmı mallarını yok pahasına satarak bu vergiyi ödemişlerdir.

Şehirde dikkatimizi çeken diğer bir özellik de Dr. Edvard dışında varlık vergisini ödeyen gayrimüslim mükellefin bulunmaması ve vergi mükelleflerinin hemen hemen tamamının müslüman Türklerden oluşmasıdır. Çünkü Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin genelinde olduğu gibi, gayrimüslimler şehirden ayrılmışlardır. Bu da bize, Türkiye'de Varlık Vergisi'nin sadece azınlıklar, gayrimüslimler ve Dönmeler'den alındığı gibi, günümüzde yapılan beyan ve propagandaların doğru olmadığını göstermektedir. İzmir ve İstanbul gibi kozmopolit şehirlerinin aksine Anadolu içlerine gidildiğinde vergiyi ödeyenlerin çoğunlukla müslüman Türkler olduğu unutulmamalıdır. Belgelere bakıldığında, ayırım yapılmaksızın zengin müslüman Türk mükelleflerden de vergi alındığını görmekteyiz. Hükümet, Varlık Vergisi'ni 15 Mart 1944'de 4530 sayılı kanun ile kaldırdı. Varlık Vergisi, Türk maliyesinin içinde bulunduğu sıkıntıları gidermek amacıyla çıkarılmıştır. Bu vergi, gerek yasanın yapısı, gerekse uygulamalardaki keyfilikler nedeniyle Türkiye'ye yönelik ciddi eleştirilerinin yükselmesine neden olmuştur. Ayrıca vergi, Türkiye'nin siyasi yapısını yakından etkilemiş ve iktidarda olan C.H.P.'yi de yaralamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Gazete ve mecmualar

Afyon Haber, 4 Mart 1943.

Aydın Tarihi, 108,(1-30 İkinci Teşrin 1942), Ankara, 1942.

Cumhuriyet, 17 Birinci Kanun 1942, 23 Birinci Kanun 1942.

Haber, 24 Birinci Kanun 1942, Perşembe, Yıl: 20, Sayı: 2342.

İkinci Dünya Savaşı Gazetesi, (Güneş Gazetesinin eki), Eylül 1989.

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Yıl: 17, 1-12, 14 İkinci Teşrin 1942

Maliye Mecmuası, C. 7, 26, 1942, 662.

Millet, Yıl: 1, 1.

T.C. Resmi Gazete, 12 İkinci Teşrin 1942.

- Tan, 14 İkinci Kanun 1942, 17 Mayıs 1942, 30 Mayıs 1942, 10, 11 Haziran 1942.
Ticaret, 14 İkinci Teşrin 1942.
Ulus, 12 İkinci Teşrin 1942, 21 Mart 1943, 17 İkinci Teşrin 1942.
Vatan, 13 İkinci Teşrin 1942, 17 Birinci Teşrin 1942, 25 Mart 1948, 26 Mayıs 1942, 9
Birinci Teşrin 1942, 17 Birinci Kanun 1943, 29 Mayıs 1942.

Kıtap ve makaleler

- AKAR, Rıdvan, “ Varlık Vergisi “, *Ekonomik Panorama*, Yıl: 1, sayı 1, 24 Nisan 1988
ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, 3. Basım, Ankara 1986.
AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (1938-1950)*, C. 2, 4. Basım, İstanbul, 1979.
BARUTÇU, Faik Ahmet, *Siyasi Anılar (1939 –1945)*, İstanbul, 1977.
BAYDAR, Ertuğrul, *İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri*, Ankara, 1978
BEKMAN, Münir Müeyyed - Feridun Fazıl Tülbentçi, *İkinci Cihan Harbi Kronolojisi
(1941-1942)*, C. 2, Ankara, 1944.
CAVİD, Selim, “Yeni İktisadi Tedbirler”, *İktisadi Yürüyüş*, C. 6-71, 18 İkinci Teşrin
1942, 1-10.
Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri (1946-1950), Haz.: Özel Şahingiray, Ankara, 1956.
DEMİRAL, Cafer, *Türkiye’nin 42 Hükümeti (25.4.1920 – 15.4.1973)*, Ankara, 1973.
DİLİPAK, Abdurrahman, *İnönü Dönemi*, İstanbul, 1989.
ERGİNAY, Akif, *Vergi Hukuku*, 12. basım, Ankara 1986.
ERKMEN, Mahir, “Afyon’da On Senelik Matbuat Hayatı”, *Taşpınar*, 12, Birinci Teşrin
1933, 29.
GÜÇLÜ, Muhammed, *Varlık Vergisi Kanununun Çıkarılması, Uygulanması, Kaldırılması
ve Sonuçları (11.11.1942-15.3.1944)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990.
KARAKUŞ, Emin, *İşte Ankara*, İstanbul, 1977.
KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, İstanbul, 1984.
KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1967
KOÇAK, Cemil, *Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938- 1945)*, Ankara, 1986
KOÇ, Vehbi, *Hayat Hikayem*, 2. basım, İstanbul 1984.
ÖKTE, Faik, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul, 1951
SERTEL, Sabiha, *Roman Gibi*, İstanbul, 1987
T.C. 1942 Senesi Hazine Hesabı Umumisi, (basım yeri yok), 1944.
T.C. 1944 Yılı Hazine Genel Hesabı, (basım yeri yok), 1946.
Tahsil-i Emval Kanunu Talimatnamesi, İstanbul, 1934.
YALMAN, Ahmet Emin, *Yalan Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1949, C.
3*, İstanbul, 1970.
YETKİN, Çetin, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, (basım yeri yok), 1983.

Yrd. Doç. Dr. Serap Tabak

